

	<p>Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті</p>	<p>Пәннің оқу-әдістемелік кешені</p>	<p>Басылым: бесінші</p>
---	---	--------------------------------------	-----------------------------

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Суперанская А.. Общая терминология: вопросы теории. – М., 2004. – 245 с.
2. Оралбай Н. Қазақ тілінің сөзжасамы. – Алматы, 2001. – 213 б.
3. Айтбаев Ө. Қазақ тіл білімінің мәселелері. – Алматы: Арыс, 2007. – 624 б.
4. Байтұрсынұлы А. Тіл тағылымы. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 444 б.
5. Оралбай Н. Қазіргі қазақ тілінің морфологиясы. – Алматы, 2007. – 390 б.

№13 дәріс

Тақырыбы: Терминжасамның семантикалық тәсілі

Мақсаты: Термин пайда болу үшін ең алдымен белгілі бір терминдер жүйесіндегі орны нақтыланған ұғым болуы тиіс. Терминнің мағынасы, мазмұны терминжасамның семантикалық тәсілі арқылы берілетіндігін ұғындыру.

Дәріс жоспары:

1. Дефиниция
2. Терминнің бір мағыналылығы

Дәріс мәтіні (тезис)

Әрбір терминнің өзіне тән мағынасы болуы заңды талап. Бірақ терминнің білдіретін ұғымына термин жасаған сөздің мағынасы сәйкес келуі шарт. Оны Д.С.Лотте «соответствие термина отражаемому понятию» немесе «Каждый термин должен соответствовать понятию или во всяком случае не противоречить ему, а определение – содержать все необходимые и достаточные признаки, характеризующие понятие» [1. 16-б.] деп санаған.

Ш.Құрманбайұлы терминнің мағынасы мен анықтамасын (дефинициясын) байланыста қарап, ұғымның мағынасы анықталғаннан кейін терминге анықтама беріледі деген: «...айқындалған ұғымның басты белгілерін көрсете отырып, оның мазмұнын толық ашатын анықтама беріледі» [2. 42-б.]. Анықтама термин жататын терминологиялық жүйеге де сәйкес келуі керек. Өйткені термин – белгілі бір терминология саласының мүшесі. Терминологияның әр саласының өзіне тән жалпы мағынасы бар. Сондықтан термин мағынасы сала мағынасынан тыс болмауы керек.

	<p>Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті</p>	<p>Пәннің оқу-әдістемелік кешені</p>	<p>Басылым: бесінші</p>
---	---	--------------------------------------	-----------------------------

Осы мәселеде термин бір мағыналы болу керек деген талап ерекше орын алады. Ол туралы Ш.Құрманбайұлы былай дейді: «**Терминнің бір мағыналылығы.** Терминнің негізінен бір арнаулы сала ішінде ғана бір мағынаны білдіруі, синонимдерінің болмауы. «Бір таңбаланушыға – бір таңба, бір таңбаға – бір таңбаланушы» сәйкес келуі керек деген қағидаттан туындаған бұл талапты орындауға салалық мамандардың қай-қайсысы да мүдделі. Кейде бұл талаптың да орындалмай қалып жататындығын кездестіруге болады» [2. 10-б.]. Оны тәжірибе көрсетіп жүр. Тәжірибеде бұл талап көбіне сақталады.

Талап сақталады деу мүмкін емес. Мәселен, *құн* термині экономикада да, заңда да, тәжірибеде базарда да қолданылады. Бірақ әр саладағы оның мағынасы әр түрлі.

Құрылым термині энергетика сөздігінде *структура* деп аударылса, транспортқа қатысты сөздікте *конструкция* деп берілген. *Айналым* термині тарих сөздігінде *оборот* делінсе, физкультураға қатысты сөздікте *циркуляция* деп, текстильге қатысты сөздікте *обкат* деп берілген. Сол сияқты *анықтама* термині тарих, физкультура сөздіктерінде *справка* десе, машина жасау философия, математика сөздіктерінде *определение* деп берілген. Терминологтар анықтама терминін дефиниция мәнінде қолданып жүр.

Демек, жалпы әдеби тілдегі сөздердің көпмағыналық қасиеті термин сөздерде кездеседі және олар әдеби тілдегі көп мағыналы, сөздермен жақтас екені байқалды.

Синонимия термин үшін қажетсіз саналады. Яғни терминдерде синоним болмау керек деген талап бар. Әйтсе де, қазақ терминологиясының терминдерінің де синонимдік қасиеттері бар. Термин синонимдердің мағынасында айырмашылық жоқ, термин синонимдер бір ұғымды, бір мағынаны білдіреді.

Термин синонимдердің түрлері мынадай: 1. Қазақ тілінің терминдері мен шетел тілдерінің терминдерінің қатар қабаттаса қолдануынан жасалған синонимдер бар. Мысалы, Осы санап өткен *жұрнақтарға* зер салсақ, барлық сөз табына да қосылып етістік жасайтын ортақ *аффикстер* бар екені айқындалады [8. 24-б.].

Осы мысалдардағы жұрнақ пен аффикс, компонент пен сыңар терминдері синоним термин ретінде бірінің орнына бірі қолданылған.

Қысқарған сөз бен оның толық түрі тілде қатар синоним ретінде қолданылады. Мысалы, ЕҚЫҰ – Еуропалық қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы, ШЫҰ – Шанхай ынтымақтастық ұйымы.

Бұл талдаулар әдеби тіл лексикасындағы семантикалық заңдылықтардың бәрі де терминдерге де қатысты екенін дәлелдеді. Өйткені тіл заңдылығы тілдік бірліктерге ортақ. Алайда, әр тілдік бірліктің өзіне тән ерекшелігі сақталады. Сондықтан терминдердің өзіне тән бірмағыналық қасиеті, толық лексикалық мағынаны білдіруі, терминнің сала мағынасына сай келуі, оған мағыналық қайшылықтың терминде болмауы сияқты негізгі талаптар сақталады. Көпмағыналық, синонимдік, омонимдік сияқты ерекшеліктер болғанымен, олар негізгі мағыналық талапты бұза алмайды.

	<p>Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті</p>	<p>Пәннің оқу-әдістемелік кешені</p>	<p>Басылым: бесінші</p>
---	---	--------------------------------------	-----------------------------

Тұжырымдар. Терминдердің семантикалық тәсілінде өзіне тән бірмағыналық қасиеті, толық лексикалық мағынаны білдіруі, терминнің сала мағынасына сай келуі, оған мағыналық қайшылықтың терминде болмауы сияқты негізгі талаптар сақталады.

Бақылау сұрақтары: Антонимия құбылысы

Пайдаланған әдебиеттер

1. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. – М.: АН СССР, 1961, -67 б.
2. Құрманбайұлы Ш. Терминқор қалыптастыру көздері мен терминжасам тәсілдері. –Алматы: «Сөздік-словарь», -2005, -240 б.
3. Даниленко В.П. Лингвистические требования к стандартизуемой терминологии //Терминология и норма. –М.: 1972, -57-64 бб.
4. Прохорова В.Н. Образование специальной терминологии в современном русском языке. – М. 1967. 30 с.
5. Даниленко В.П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов. – Исследования по русской терминологии. – М.: Наука, 1973, – 231 с.
6. Абдул-Хамид М.А. Политическая лексика в современном русском языке и в современном иврите (словообразование). Диссерт.канд. филол. н. – Санкт-Петербург, 2005, -259 б.
7. Крючкова Н.Н. Лексико-семантические, словообразовательные и структурные особенности эко – терминов в русском и немецком языках. Диссерт. канд. филол. н. – Краснодар. 1979.
8. Ысқақов А. Қазіргі қазақ тілі. Морфология. -Алматы: Мектеп, 1974. -407 б.

№14 дәріс.

Тақырыбы: Терминжасамның калькалау тәсілі

Мақсаты: Калькалау тәсілі арқылы терминжасам басқа тілдегі сөздің, сөз тіркесінің, фразеологияның мағынасын ана тілінде білдіретінін түсіндіру.

Дәріс жоспары: